

Dengeli Ümmet ve Dengeli Ümmetin Özellikleri

Yusuf Tazegün

Kavramların Tanımı

1- Vasat / Denge

"Vst" harflerinden türeyen kelimelerde ortak olan anlam, kelimenin nispet edildiği her şeyin, adil, insafli, dolayısıyla en hayırlı ve şerefli olması noktasında birleşmesidir.¹ Ragıp, "vst" harflerinden türeyen on bir kelimeye yer vermiş, bütününe, her tarafı eşit ve denk olmasından dolayı adil ve hayırlı anlamında kullanıldığını belirtmiştir.²

Her iyi ve güzel davranışın, hoş olmayan iki aşırı ucu vardır. Örneğin cömertlik; cimrilik ve büsbütün saçıp-savurma olan aşırı savurganlık arasında güzel ve olumlu olarak kabul edilen bir davranış tarzıdır. Yine aynı şekilde şecaat; korkaklık ile gereksiz hiddet arasında arzu edilen bir durumdur. Bundan dolayı vasat, iki tarafı olan şeyin ortasıdır.

Vasat, hayırlı anlamına da gelmektedir. Eğer bir kişiye, "Evsat-u Kavmihi" denilirse, bu ifade ile onun; kavminin en hayırlısı, en şerefli ve soyca en asil olduğu anlatılmaktadır. Ayrıca vasat, her tarafı eşit ve dengeli olmasından dolayı adil olarak nitelenen durumdur. Vasat olan orta yolu takip eden yanlışlıktan korunmuştur. Her kim orta ve adil olan

1-İbn-i Faris, *Mu'cemu Mekâyîsi'l-Luga*, c. 6,s. 108.

2-Ragıp el-İsfahâni, *el-Müfredat fi Garîbu'l-Kuran*, s.133.

yoldan kayarsa, dosdoğru olandan sapkınlığa sevk eden zulme yönelmiş demektir.¹

Arapça'da orta yol anlamında bir açıdan da denge kavramını karşılamak üzere vasatiyye kelimesi kullanılmaktadır. Bununla kastedilen; birbirine zıt veya mukabil iki ayrı taraf arasında birinin diğerine herhangi bir etki ile dışarıda bırakılmasını sağlamayacak ve diğer tarafta karşısındakinin hakkından fazlasını almayacak ve böylece ona karşı azgınlık ve zulüm içinde bulunmayacak şekilde adil ve eşit davranılmasıdır. Bir başka tanıma göre, herhangi bir şeyin, yaratılış veya hikmetin gerekli kıldığı miktardan daha fazla veya eksik olmamasıdır.²

Dolayısıyla "Vasat" aynı zamanda dengelilik de demektir. Çünkü vasat, kenarların denge yeridir. Bir kenara öbüründen daha yakın değildir. Denge Türkçe bir kelimedir. Sözlükler dengeyi, "Karşılıklı iki kuvvetin denkliliği hali, muvazene, çeşitli uzuvlar ve unsurlar arasındaki uyum, kuvvetlerin eşit dağılması sonucu ortaya çıkan düzenli hal, iç huzuru, iç düzeni, bir nesnenin veya bir insanın devrilmeden durma hali, zihinsel ve duygusal uyum ve istikrar" olarak tanımlamaktadırlar.³

2- İfrat/Aşırılık–Tefrit/Eksiklik

Vasat ve dengenin mukabilinde ise ifrat-tefrit bulunmaktadır. Frt harflerinden teşekkül eden kelimelerin ortak anlamı, herhangi bir şeyin kendine ait yerden uzaklaştırılması, yerinin değiştirilmesidir. İfrat, emrin tahakkukunda sınırın aşılmasıdır; çünkü bir şeyin kendi sınırının dışına çıkması, o şeyin aslı yerinden uzaklaşması, yön değiştirmesi anlamına gelmektedir. Aynı kökten gelen tefrit ise, ihmal etmek, gevşek davranmak, terk etmek demektir. Kurân-ı Kerim'de çeşitli forumlarıyla sekiz yerde geçen bu sözcük, ihmal etmekten dolayı zayi etmek⁴,terk etmek, eksik bırakmak⁵, kusur işlemek⁶, ileri sürülmek, acele ile öne

1-İbn-i Manzur, *Lisânü'l-Arab*, c.12,s. 141.

2-Allame Tabatabaî, *el-Mizan fi Tefsiri'l-Kuran*, c.12, s.139.

3-Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, c.1,s. 554; Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, s. 265.

4-En'am, 6/31,61; Zümer, 39/56

5-En'am, 6/38

6-Yusuf, 12/80

sürülmek¹, aşırılık, zulüm ve haksızlık² anlamlarında kullanılmıştır. Bu kullanımların hangisini ele alırsak alalım, görülecektir ki, dengenin bozulması, ölçülerin tahrip edilmesi, sınırların aşılması anlamına gelmektedir.

Hiç şüphesiz her konuda ifrat ve tefrit bir eksikliktir. Kemal dengededir. Dengenin ölçüsü vahiy, masumların sünneti ve akıldır.³ Zira Allah var olan her şeye gerçek özünü ve biçimini vermiş (Halk) ve sonrada her şeyi kendi doğasının gerektirdiği yola yöneltmiştir (Hidayet).⁴ Bunu Merhum Allame Tabatabaî şöyle açıklamaktadır:

"Allah, her şeyin şeklini vermiş, sonra onu alacağı son şekil ve haline yöneltmiştir. Bu varlıkta en son şeklinin örneği, programı mevcuttur. İşte doğan yavruyu kendi türünde olgun bir varlık olmaya yönelten Allah'ın cenine koyduğu yönetim gücü, onun hidayetidir. Hayat, cenindeki bu gücün hidayet yolundaki açılımıdır. Allah'ın her şeye yaratılışını kazandırıp, sonra da onun özüne uygun kabiliyetini yerleştirmiştir. İşte bundan dolayı Kuran, biçimlendirmek istediği zihniyeti, insanın tüm hayatına, bu gününe ve geleceğine, içinde yaşadığı evren ve tüm canlı varlıklara tek bir pencereden bakmaya ve tüm bunları tek bir varlık olarak görüp, hareketlerini buna göre değerlendirmeye yönlendirmektedir."⁵

İşte bizim de en genel anlamda dengeden kastettiğimiz bu anlayış ve yaklaşım tarzıdır.

3- Ümmet

Kurân'da toplumu ifade eden terimlerden biri ümmet kavramıdır. Ümmet kelimesi, "ümm" kökünden gelir ve asıl, kaynak, cemaat, din, yol ve niyet gibi anlamları vardır. İnsanlığın ilk meydana gelişine vasita olan kaynak olduğu için Hz. Havva'ya, annemiz veya insanlığın annesi denir. Bu açıdan bakıldığında "ümm", bir şeyin vücut bulmasına, terbiyesine,

1-Nahl, 16/62

2-Kefh, 18/28; Taha, 20/45

3-Sad, 38/22

4-Kehf, 18/14; Cin, 72/4

5-Allame Tabatabaî, *el-Mizan fi Tefsiri'l-Kuran*, c. 13, s. 167.

ıslahına veya başlangıcına asillik eden kök veya kaynak anlamına gelmektedir. Bir şeyin kendinden kaynaklanıp, kendisine nispet edilen temele, kaynağa "ümm" denir.¹ Bir başka izaha göre ümmet teriminin kökünü teşkil eden "el-Ümm" kelimesi yönelmek anlamına geldiğine göre, ümmeti, aynı maksada yönelmiş topluluk şeklinde tanımlamak mümkündür.

Burada kardeşliği ifade eden uhuvvet ile ümmeti ifade eden "el-emma" kelimesinin lügat olarak yöneliş ve talep anlamlarında birleşmeleri dikkat çekicidir.² Bu yüzden ümmet, ortak bir inancı, ortak bir amacı paylaşan insanların ortak amaçlarına doğru birlikte yürümek niyetiyle, ahenkli bir biçimde bir araya geldikleri toplum,³ emanet veya hakka davet eden kişi,⁴ aynı din veya aynı zaman veya mekân gibi herhangi bir durumun bir araya getirdiği topluluk, terimin lügat anlamları arasında yer alan hedef ve maksat öğelerinden hareketle de; zaman, mekân, belirli gelenek veya din gibi belirli bir objeyi yegâne gaye edinerek, onun etrafında toplanmış insan topluluğu,⁵ fertlerinin gerek inanç ve eylemleri ve gerekse takip ettikleri ülkü ve hedefleri açısından birlik ve bütünlük oluşturdukları toplum⁶ olarak, birbirine yakın tanımlarla tarif edilmiştir.

Terim müfret ve çoğul şekliyle Kurân-ı Kerim'de altmış dört ayette geçmekte olup, Firuzâbâdî'nin sunduğu listeye göre genel olarak toplumun dini, cins, nevi, tür, din bağıyla birbirine bağlanan cemaat, süre, önder, toplum anlamlarına geldiği gibi, halk, kavim, daha hususi bağlarla bir araya gelen küçük cemaatler, kendilerine peygamber gönderilen topluluklar anlamına da gelmektedir.⁷

Dengeli (Vasat) Ümmetin Özellikleri

1-İbn-i Faris, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luga*, c.1, s.21; Firuzâbâdî, *Besâiru Zevi't-Temyiz fi Letâi fi'l-Kitâbi'l-Aziz*, c.2, s.111.

2-İbn-i Manzur, *Lisânü'l-Arab*, c.10, s.22.

3-Ali Şeriatî, *İslam Sosyolojisi*, s.123.

4-İbnu'l-Arabî, *Ahkamu'l-Kuran*, c.1, s.292.

5-Allame Tabatabaî, *el-Mizan fi Tefsiri'l-Kuran*, c.7, s.72.

6-Mekarim Şirazi, *Peyam-ı Kuran*, c.1, s.412.

7-Firuzâbâdî, *Besâiru Zevi't-Temyiz fi Letâi fi'l-Kitâbi'l-Aziz*, c.11, s.79-80.

"Böylece sizi vasat / dengeli bir ümmet kıldık..."¹

Ayetinde yer alan bu toplumun vasat olma niteliği, sadece en iyi yol değildir, aslında tek yoldur. Çünkü bir toplumun vasat hali, aynı zamanda Allah'ın bir ve tek olan, Kâbe ile de temsil edilen dosdoğru yolu, sırat-ı müstakim üzere bulunmayı ifade etmektedir.² İlk bakışta orta yolda olmak yenilik getirmeyen monoton bir hayat tarzı olduğu zannedilebilir. Fakat Kuran'ın tarif ettiği orta, bu değildir. Kuran'ın dikkat çektiği orta yol olumlu, yenilik getiren ve ahlakî bütünlüğe sahip bir yapıdır. Bunun içindir ki orta yol, yarı otomatik değildir. Aksine orta yolun elde edilebilmesi için insanın bütün dikkat ve gücünü bir araya toplaması gerekir. Orta yol, her iki aşırı tarafın en belirgin şekilde kayıp değil, hazır olduğu, parçalandığı değil, bütünleştiği dengeleme anıdır.³

Ayrıca dengeli ümmet hususunda değinilmesinde faydalı bir diğer konu ise, dengeli toplum dediğimiz zaman aslında bundan maksadın dengeli fertler olduğudur. Çünkü toplum, kendi başına oluşan, durağan bir mekanizma değildir. İnsanlardan ve onların oluşturduğu kurum ve müesseselerden oluşmaktadır. Onun için merkezde sorumlu ve olgun insan bulunmaktadır.

Demek oluyor ki, temelde Allah'ın tüm varlığa yerleştirmiş olduğu ilahi dengeyi koruyacak olan da, onda kimi gedikler açacak olan da insandır. Ortada tek sorumlu olan birisi varsa bu o da insandır. O, kendi kişiliğinden, âlemin düzeninden ve ümmetin vasat halde, dengede olmasından sorumludur.

İnsan yapısı itibariyle vasat ve dengeli, adalet ve ahlak temelleri üzerine dayalı bir toplum düzenini kurabilecek niteliklere sahip bir varlıktır. Onu yeryüzünde halifesi olarak kılan ilahî irade, aynı zamanda onu bu görevin gerekli kıldığı tüm donanımla teçhiz etmiştir. Görevini yaparken istifade etsin ve yeryüzündeki hilafetini gerçekleştirme yollarını kolayca bulsun ve böylece yeryüzünde Kurân'ın kendisine yüklediği insan medeniyetini kursun diye bu sıfatları Allah insana vermek suretiyle ona en büyük nimetini vermiştir.

Bu sıfat ve özellikleri şu şekilde sıralaya biliriz:

1-Bakara, 2/143

2-Misbah Yezdi, *Marif-i Kuran*, c.1, s.47.

3-Allame Tabatabaî, *el-Mizan fî Tefsiri'l-Kuran*, c.1, s.492.

1-Tevhid

Tevhid, birlemek demektir. Yerde ve gökte, fertte ve toplumda, bütün varlık âleminde yürürlükte ve geçerli olan kanunların birliğini kabul etmek demektir. Tevhid, bütün kâinatı, bu dünya, öteki dünya, tabiat, tabiatüstü, madde, mana, ruh, beden diye bölmeden vahdet halinde görmek demektir. Tevhid, bütün varlıkta evrensel bir vahdet olduğunu gösteren özel bir dünya görüşünü temsil etmektedir. Tevhid'e göre, tarihte, ümmette, toplumda ve hatta insanda çokluk ve dengesizlik yoktur.

Tevhid basit bir olgu değildir. Tek bir Allah olduğunun yargısıdır. Bu bir bağlanmadır; hayatımızın bütünlüğünü esinleyen bir eylem ilkesidir. Her özel hareket -en basit ve en gündelik hareket bile- Allah'ın yeryüzündeki şu tasarısını gerçekleştirme görevi adına vardır:

Dünyayı ümmet-i vahide biçimine sokacak evrensel toplumu meydana getirmek!

Allah'ın önerdiği dengeli toplum her şeyden önce tevhit temeline dayanan bir toplumdur. Zira şirk, gerçekten hem akli ve hem de fitratı tahrip ederek, orta yoldan sapmanın ve dengesizliğin birinci sebebidir. Eğer bir toplumda şirk temel bir anlayış olarak varsa o toplum, şirazesi kopmuş kitap sayfaları gibi darmadağın olmuş,

"Sanki gökten savrulup düşen, kuşların didikleyip kapıştığı yahut rüzgarın uzak, ıssız bir yere savurduğu kimsenin"¹

Durumuna düşmüştür. Bundan dolayı tek Allah inancı yerine başka varlıkların ilahlılığına inanılmamalıdır. İtaat edilecek ve saygı gösterilecek tek ilah O'dur. Allah'ı devre dışı bırakan veya O'nunla beraber başka ilahları da razı etmeye çalışan toplumlar, Allah'ın bütün bereketlerinden ve orta yolu tutmadan mahrum kalırlar.

Buna göre dengeli toplum kendi birliğini temin ederek en büyük bir'le bağıni kurmuş olmalıdır. Bundan dolayıdır ki, dengeli toplum oluşumu en büyük bir'le sembolik bir bağ kurmak maksadıyla Kâbe ile irtibatlandırılmıştır. Çünkü Kurân'ın ana eksenini oluşturan tevhidi davet, soyut ve somut düzlemde Kâbe'ye teveccühle neticelenmektedir.²

1-Hac, 22/31

2-Cevadi Amulî, *Tesnim*, c.4, s.174.

Kâbe, insan hayatı ve yaşamının ancak kendisiyle ayakta durduğu, sayesinde varoluşun istikrar ve düzene kavuştuğu bir dayanak kılınmıştır. İnsanın fiilleri ve kâinatın nizamı, onun sessiz ve kelimesiz yol göstermesiyle düzelebilir; din ve dünyaları ancak, onun sayesinde ıslah olabilir. Çünkü Kâbe kendisiyle insanın güvene ulaştığı bir kaynak ve manevi bir sığınaktır. Şairin dediği gibi:

Adımız Kâbe'yle yüceldi ve yeniliğimiz onunla kıdemleşti.

Bizim binimiz onun hesabında birdir. Benliğimiz vahdetle olgunlaştı.

Sen Kâbe'ye bağlandıkça yaşarsın ve onun tavafıyla ebedileşirsin.

Evrendeki ümmetlerin ruhu cemiyettir. Kâbe ise cemiyetin sırrıdır.¹

Kuran birçok ayetinde, İbrahim'in dinine uymaya davet etmektedir.² Kimi peygamberlerin dilinden de, onun dinine tabi oldukları vurgulanmaktadır.³ Zira İbrahim'in dini, saf bir tevhit, İslam'ın özünde olan Allah'a karşı istenen bir ihlâstan ibarettir!⁴ Zira İbrahim ısrarla hanif olarak nitelenmektedir.⁵ Bir bakıma haniflik, İbrahim'in temel niteliği, kendisine tâbi olunmasının da ana sebebidir. Hanif; "dosdoğru, müstakim, Allah'a teslim olmuş, ondan yüz çevirmemiş, onunla barışık yaşayan" demektir.⁶ En sağlıklı iman, bütün benliğini Allah'a teslim eden, daima iyilik yapan ve her türlü batıldan yüz çeviren İbrahim'in inanç sistemine uyan kişinin imanıdır.⁷ Çünkü bu inanç bütünüyle fitrata bağlı ve fitratla uyum içerisinde.⁸ Hatta Allah'ın İbrahim'i samimi bir dost olarak seçip, onu sevgisiyle yüceltmesi de, batıl olan her şeyden uzak durarak, yüzünü gökleri ve yeri var edenin düzenlediği temiz fitrata ısrarla bağlılığını sürdürmesi sebebiyledir.

Bu hususta İmam Sadık (a.s), yüce Allah'ın, "*Siz en hayırlı*

1-*Benlik ve Toplum*, 158-159.

2-Âl-i İmran, 3/95; Nisa, 4/125; Yusuf, 12/38; Nahl, 16/123

3-Bakara, 2/123; Yusuf, 12/38

4-Haşimi Rafsancaî, *Tefsir-i Rahnama*, c.8, s.35.

5-En'am, 6/162; Nahl, 16/120

6-Fahrudin er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, c.3, s.90.

7-Nisa, 4/125

8-Allame Tabatabaî, *el-Mizan fi Tefsiri'l-Kuran*, c.7, s.88.

ümmetsiniz." ayeti hakkında şöyle buyurmuştur:

"Yani İbrahim'in davetinin kendilerine farz olduğu ümmettir. Onlar Allah'ın kendi içlerinden, kendilerinden kendilerine Peygamber gönderdiği bir ümmettir. Onlar orta (vasat) ümmettir. Onlar insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmettir."¹

2- Adalet

Adalet, her şeyi mertebesine vazetmek, hakkı yerine koymak, bağyin, diğer bir tabirle zulmün zıddıdır.

"Böylece sizi vasat / dengeli bir ümmet kıldık..."²

Ayetinde yer alan bu toplumun vasat olma niteliği, hayırlı ve adil olmasıyla açıklanmıştır. Toplumun hayırlılığı ise adil olmasındandır. Çünkü adalet bütün varlık katmanlarının kendilerine ait kılınan yerde durmasını, böylece bir başkasının hukukuna tecavüz ederek kargaşa ortamının doğmamasını sağlayan ana dinamiktir. Hiç şüphesiz ki, Kuran'ın en temel hedeflerinden birisi de, yeryüzünde adil ve ahlaki temellere dayanan, yaşanılabilir bir toplumsal düzen kurmaktır. Peygamber ve masumların öncelikli olarak ilgilendiği husus, bireyin şahsiyetini geliştirmek onu, hem kendisi ve hem de dış dünya ile barışık bir hayat süreceği hasletlerle donatmaktır. Birey önce kendi içinde adil, iki aşırı uçta yer almayıp, dengeli bir hayat süreceği kimlik kazanmalıdır ki bu sonrasında vasat ve dengeli bir toplumu oluşturacaktır.

Herhangi bir konuda görüş belirtildiğinde sonuçları kime yönelik ve nasıl olursa olsun mutlaka adil davranmak, sadece gerçeğin ve hakikatin temsilcisi ve takipçisi olunmak, dengeli bir toplumun en temel niteliklerindedir. Bu hususlara ümmet ve toplum içerisinde riayet etmemek, ümmeti dengeli olmaktan çıkardığı gibi, uhrevi yönden de ilahi azabın en başlıca amillerinden olacaktır.

Resulullah (s.a.a), Medine'deki son hutbesinde, kendisine zalim yöneticinin yerini soran İmam Ali'ye (a.s) cevap olarak şöyle buyurmuştur:

"Zalim yönetici kıyamet günü en şiddetli azabı olan dört kişiden dördüncüsüdür: İblis, Firavun, bir insanı öldüren katil ve

1-*Nuru's-Sakaleyn*, c.1,s.134.

2-Bakara, 2/143

dördüncüleri zalim yönetici.¹ On kişiye yönetici olan kimse, onların arasında adaletle hareket etmezse kıyamet günü elleri, ayakları ve başı bir baltanın deliğine sıkıştırılmış halde getirilir."²

Buna göre tüm niyet, eylem ve konuşmalarda adalet yegâne ve en önemli bir değer olarak kabul edilmelidir. Şu da açık ki, siyasetin dengesi, milletlerin sağlıklı idaresi, halkların mutluluğu ancak adaletin egemen kılınması ile mümkündür. Ancak şurası da kesin ki, adaletin direği ve ruhu, iyiliği emretmek, kötülükten sakındırmaktır. Böylece zalimlerin zulmü engellenmiş, zayıfların hakları korunmuş ve ümmet hukukuna saygı gösterilmiş olur.

3- İyiliği Emredip Kötülükten Men Etmek

Daha önce de belirttiğimiz gibi bir toplumun vasat/dengeli olması, aynı zamanda hayırlı olması anlamına da gelmektedir.³ Özellikle ideal bir toplum olması için çıkarıldığı ifade edilen bu ümmetin hayırlılığı ise, tüm insanlık üzerine tanıklık etmesine bağlanmıştır. Tanıklığını ise, cereyan eden tüm gelişmelere seyirci kalması anlamında değil de, olaylara yön vermesi şeklinde tezahür eden iyiliği emretmesi, kötülükten men etmesi ve bütün bunların Allah'la bağlantılarını kurması olarak anlamak gerekmektedir. Çünkü bu ümmet, bunu insanlık adına gerçekleştirmek için varlık alanına çıkarılmış bulunmaktadır.⁴ Bundan dolayı dengeli toplum; hak ve gerçek doğrultusunda rehberlik etme, yol gösterme ve gerçek adaleti sürekli işleyen bir müessese haline getirebilmek, iyiliği teşvik etmek ve kötülüğü önlemek için emri uygulama ve gerektiğinde ilahi hikmet ve adalet doğrultusunda emredebilme kabiliyetine sahip olmalıdır.⁵

Emri bi'l- maruf ve nehyi ani'l-münkeri şöyle tanımlamak mümkündür: Dinen ve aklen iyi ve güzel olan, yerine getirildiğinde ferdin ve toplumun huzurunu sağlayan, ayrıca bütün insanların hayrına olacak hususları, onların faydaları doğrultusunda uygulayarak, dünya ve

1-Şeyh Saduk, *Sevabu'l-Âmal*, s.338.

2-Şeyh Saduk, *Sevabu'l-Âmal*, s.309.

3-Carullah Zamahşeri, *el-Keşşaf*, c.1, s.99.

4-Âl-i İmran, 3/110.

5-Âl-i İmran, 3/21, 104, 110, 114; Nisa, 4/114; A'raf, 7/181; Tevbe, 9/71, 112; Nahl, 16/76; Meryem, 19/55; Enbiya, 21/73; Hac, 22/41; Secde, 32/14

ahiret saadetini kazandıracak tüm şeyler maruf, aksi davranışlar ise, münkerdir.¹

Maruf kelimesi, bilmek anlamına gelen arafe kelimesinden türemiştir. Bu suretle maruf olan, her yönden tanınan, bilinen bir şeydir. Münker, hiç bir yönden kabul edilemeyecek şey anlamına gelmektedir. Kuran, bu terimleri özellikle kullanmaktadır; çünkü insanlar arasındaki farklılıklar ne olursa olsun, her yönden iyi olarak bilinen ve aynı şekilde her yönden kötü olarak bilinen şeyler vardır. Mesela, tüm insanlar gerçeği konuşmanın doğru, yalan konuşmanın yanlış olduğu üzerinde hem fikirdirler. Aynı şekilde namusluluğun erdem, namussuzluğun ayıp olduğu hususunda da aynı kanaati taşırlar. Keza, ana-babaya itaatin, komşulara karşı müşfik olmanın, fakirleri korumanın ve mazlumlara yardım etmenin iyi olduğu herkes tarafından paylaşılmaktadır. Bunlar temiz fitrat sahibi hiç kimsenin itiraz etmediği evrensel değerlerdir, onun için de bunlar korunmalıdır. Bunun için de ideal durum, cehaletin izale edilerek, ilmin ve sağlıklı bilginin egemen kılınmasıdır.²

Toplumların dengeli ve huzurlu bir şekilde hayatlarını sürdürebilmeleri için vazgeçemeyecekleri görevlerinden birisi olarak kabul edilen emri bi'l-maruf ve nehyi ani'l-münker hakkında İmam Bakır (a.s) şöyle buyurmuştur:

"İyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmak, peygamberlerin yolu ve iyilerin metodudur. Diğer farzların kendisiyle ayakta durduğu bir farzdır. Yollar onunla güvene erer, kazançlar helal olur, zorla alınan haklar ve mallar sahiplerine geri döndürülür, yeryüzü bayındır olur, düşmanlardan intikam alınır ve işler bir düzene girer."³

Resulullah (s.a.a) şöyle buyurmuştur:

"İsrailoğullarında meydana gelen ilk ayıp birisi diğer birisiyle karşılaştığında ona şöyle demesiydi: "Ey adam! Allah'tan kork ve günah işleme! Bu sana asla helal değildir." Ama ertesi gün onu aynı şekilde (günah ve suç işlerken) müşahade ettiği halde onunla aynı tabaktan yemek, aynı bardaktan içmek ve aynı yerde oturmak için onu bu günahahtan alıkoymamasındaydı. Onlar bu işi yapınca,

1-Muhsin Kıraatî, *Emr-i Maruf ve Nehy-i Münker*, s.29.

2-Allame Tabatabaî, *el-Mizan fi Tefsiri'l-Kuran*, c.18, s.316.

3-Şeyh Kuleynî, *el-Kafî*, c.5,s.56.

Allah kalplerini birbirinin canlarına düşürdü ve şöyle buyurdu: "İsrailoğullarından kâfir olanlar lanete uğramıştır..." Daha sonra Resulullah şöyle buyurdu: "Evet, Allah'a yemin olsun ki iyiliği emretmeli, kötülükten sakındırmalı, zalimin elinden tutmalı ve onu zorla da olsa hakka doğru çekmelisiniz."¹ "Yahudi din adamları ve Hıristiyan ruhbanlar, iyiliği emretmeyi ve kötülükten sakındırmayı terk edince, Allah onlara Peygamberlerinin diliyle lanet etti ve böylece bela hepsini çepce çevre kuşattı."² "Allah'a yemin olsun ki ya iyiliği emreder, kötülükten sakındırır, zalimin önünü alır ve onu zorla da olsa hak yola sürüklersiniz veya Allah kalplerinizi birbirinizin canına düşürür ve böylece Yahudi din adamlarını ve Hıristiyan ruhbanları rahmetinden uzak kıldığı gibi, sizi de rahmetinden uzak düşürür."³

4- Emniyet

Bir ümmetin dengeli ve orta yolda olması ayrıca refah ve kalkınması, öncelikle kendi içindeki barış ve huzura, sonra da başkalarıyla iyi ilişkilerine bağlıdır. İçinde e barışı gerçekleştirememiş, can ve mal güvenliğini sağlayamamış bir ümmetin; ekonomisi gelişme göstermez, aksine kısa zamanda çökmeye mahkûm olur. Bunun gibi, gerek siyasî ve gerek ticarî alanlarda başkaları ile iyi ilişkiler kuramamış olan bir ümmetin ekonomisi de sürekli tehdit ve tehlike altında demektir. Böyle bir ekonominin kendinden beklenen gelişmeyi göstermesi mümkün olmaz. Sağlam bir ekonomi, içte barış ve huzura, dışarıda düzenli ve istikrarlı ilişkilere muhtaçtır.

Emn, emanet, emniyet, mümin, iman kavramları arasında var olan yakın alaka çerçevesinde emniyetin oluşmasının şartları bu bağlamda önemlidir. İman bağının insanı Allah'a, diğer insanlara ve evrene karşı bağımlı ve duyarlı hale getirmeden emniyetin meydana gelmesi düşünülebilir mi? Bundan dolayıdır ki, "bu dünyada, hiçbir toplum, köklerini, insanın Allah'la olan bağlantısı ya da sözleşmesi kavramında ahlaki ve toplumsal ölçülere dayandırmadıkça, güvenlik ve refah içinde yaşamayı umamaz."

Emniyetin zıttı ise, hıyanettir. Havn lügat itibariyle, eksiltmek,

1-et-Tergib ve't-Terhib, c.3, s.228.

2-et-Tergib ve't-Terhib, c.3, s.231

3-Kenzu'l-Ummal, 5527.

samimi olmamak anlamlarına gelmektedir. Kendisine emanet edilen şeylerin hakkında eksiltme yapmak, tam olarak vermemek, gayri samimi davranarak gerekli ihtimamı göstermemektir.¹Bu açıdan bakıldığında toplumların dengesinin, her şeyin yerli yerinde olmasını sağlayacak emanet anlayışının egemen kılınmasına bağlı olduğu görülecektir.

Bu ortamın hazırlanması, bilhassa emniyet ve sükûnun gerçekleşmesinin yollarını tespitite, her konuda olduğu gibi ilahi rehberliğe olan ihtiyaç açıktır. Allah'ın mesajını iletmek üzere gönderilen elçiler vasıtasıyla gerçekleştirilen ilahî rehberlik, Allah'ın toplumlar için lütfettiği manevî nimetlerindedir.²

5-Ekonomik Eşitlik

Diğer taraftan toplumların ayakta kalabilmeleri için sütun mesabesinde olan mal, ayrıca toplumların dengesi açısından da dikkatle izlenmesi gereken bir konuma sahiptir. Toplumsal kavgalar, kötülükler, zulümler, cinayetler ya aşırı ihtiyaç sahiplerinin bir kısmının hırsızlık, gasp, dolandırıcılık gibi maddî olan şeylerden kaynaklanan olumsuz davranışlarından ya da aşırı servet sahibi olan kimilerinin tüketim çılgınlıklarının ve buna bağlı olarak şehvi arzularının doğurduğu namus ve iffet ihlallerinden kaynaklanmaktadır.³ İşte bütün bunların temelinde Kuran'ın da şikâyet konusu yaparak dikkatimizi çektiği⁴ "insanların mallarını haksızca yiyen", malların kullanımında Hakk'ın gerekli kıldığı çizgide değil de, batıl yollar ihdas eden haham ve rahip adıyla anılan, ancak kimlikleri baki kalmak suretiyle isimleri toplumlara göre değişecek çetelerin varlığı yatmaktadır.

Dengeli bir ümmet düzeninde, insanların dünyevi yönden ilerleyip, refah seviyelerinin yükselmesi ve elde edilen gelirlerin toplumda büyük uçurumlar yaratmayacak şekilde taksim edilmesi, vasat olmak için en büyük amildir. Allame Tabatabaî bu konu hakkında el-Mizan tefsirinde sunlara değinmektedir:

"İslam şeriatı kazançlardan ve mali faydalardan toplum için bir pay ayırmıştır. Tıpkı farz sadakalar, zekât, ganimet humus ve

1-Fahrudin er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, c.14, s.152.

2-Allame Tabatabaî, *el-Mizan fi Tefsiri'l-Kuran*, c.12, s.362.

3-Allame Tabatabaî, *el-Mizan fi Tefsiri'l-Kuran*, c.9, s.256.

4-Tevbe, 9/34

benzeri hususlar gibi... İslam kanunları bu konuda yeni ve eşsiz değildir. İslam dini bu açıdan diğer kanunlar ve şeriatlar ile farklılık içindedir. Bu gerçek hedefe ve bu şeriatın kanunları yasamadaki doğru görüşüne erişmek için, bu farklılıkları da göz önünde bulundurmak gerekir. Bu farklılıklardan bazıları şunlardır:

1-İslam şeriatı bu tür mali kanunları yasamada malikiyeti alma ve bu servetin meydana geliş şekliyle yetinmiş, bundan öteye geçmemiştir.

2-İslam, topluma özgü malları harcama hususunda da bireylerin halini toplumun hali ölçüsünce göz önünde bulundurmıştır ve hatta İslam'ın bakış açısından da anlaşıldığı üzere bireylerin hali, toplumun haline tercih edilmiştir. Zira örneğin bu zekâtı sekiz kısma ayırmaktadır, sadece bir payını Allah yoluna özgü kılmış, diğer paylarını ise, fakirler, yoksullar, zekât toplayıcıları, muellefetu'l-kulub ve benzeri bireyler için ayırmıştır. Humusu da altı paya ayırmıştır, sadece ondan bir payı Allah için ayırmış, diğer payları ise, Peygambere, Peygamber'in akrabalarına, yetimlere, fakirlere ve yolda kalanlara özgü kılmıştır.

Bunun da sebebi şudur ki fert toplumu vücuda getiren yegâne unsurdur ve İslam'ın temel ilkelerinden biri olan sınıfsal farklılıkları ortadan kaldırmak, toplumun farklı güçleri arasında denge oluşturmak ve toplumun parçaları ve erkânının arasındaki itidali sabit kılmak, sadece bu parçaların –yani bireylerinin durumunu ıslah etmek ve onların hayat şartlarını birbirine yakın kılmakla mümkündür.

3-Müslüman bir fert, boynuna olan farz bir malın haklarını, örneğin zekâtı, şahsen fakir ve yoksul kimselere ödeyebilir. Bu konuda hak sahibi kimselere harcaması için veliyy-i emrin (Müslümanların hâkimi) veya temsilcisine vermesi gerekmemektedir. Bu da İslam'ın toplum bireyelerine tanıdığı özgürlüğe bir tür saygıdır."¹

Ayrıca para konusunda, israf ile büsbütün saçıp savurma arasında tutumlu ve ölçülü davranmak, orta yol ümmetinin en mühim unsurlarındandır. Servetin bir kaç elde toplanmasına veya toprağa

1-Allame Tabatabaî, *el-Mizan fi Tefsiri'l-Kuran*, c.9, s.386.

gömülmesine sebep olacak kadar cimri veya hem kendi, hem toplumun ekonomik ve mali durumunu sarsacak kadar savurgan olmak sosyal dengeyi bozucu bir tutumdur. Bundan dolayı, İslamî anlayışta toplumun bireylerinde yapılması gereken harcamaları yapma ve yapılmaması gereken harcamalardan sakınma hissinin yaygınlaştırılması gerekmektedir. Bu cümleden olarak, sonuçları itibariyle insanları zalim ve mazlum kategorilerine ayıran bir işlem olarak riba/faiz şiddetle yasaklamıştır. Denebilir ki, Kuran-ı Kerim'de ifade edilen yasaklar içerisinde en sert üslup, faizin yasaklandığını bildiren pasajlarda geçmektedir.¹

Gerçekten faiz, ferdî ve toplumsal dengeleri bozan bir unsurdur. Öyle ki faizden elde edilen nemaları yiyen kimseler, adeta akılları alınmış, dünyadaki yaşamları akılları doğrultusunda değil de, ahmakça anlayışları istikametinde tanzim edilmiş gibidirler. Aklın nuru alındığı için, "alışveriş de bir tür faizdir" demektedirler. Çünkü doğruyu yanlıştan, güzeli çirkinden ayırt edecek fitrî olan fark etme kabiliyetlerini kaybetmişlerdir. Bundan dolayı, iman ve emniyetle, faizi bir arada bulundurmamak mümkün değildir.² Nihayetinde faizli muamelenin bir ucu inkâra kadar varabilmektedir.³ Nitekim Peygamber'in de ümmeti hakkında en çok korktuğu şey, faize düşerek orta yoldan sapmalarındır, buyuruyor:

"Benden sonra ümmetim hakkında korktuğum şeylerin en korkuncu şunlardır: Haram kazançlar, gizli şehvetler ve faiz."⁴

Dikkat edilirse bütün bunlar, sosyal hayatın dengesini bozucu hususlardır. Karşılıksız vermek olan sadaka, ne oranda toplum fertlerini birbirine yaklaştıracı, ferdin merhamet duygularını geliştirici ise, karşılıksız almak olan faiz de o nispette, fertlerde katılığı, toplumlarda parçalanmışlığı doğurur. Bu nedenle faiz, toplumsal felahın önündeki en önemli engeldir.⁵

Toplumsal yaşantıda işbirliği, yardımlaşma, sevgi, şefkat, saygı, hakkı bilme ve tanıma, herkesin hakkını tam olarak verme gibi erdemleri canlı

1-Allame Tabatabaî, *el-Mizan fî Tefsiri'l-Kuran*, c.2, s.413.Bakara, 2/278-279

2-Muhammed Cevad Mohrî, *Der Pişgahı Kuran*, s.264.

3-Nisa, 4/161

4-Allame Meclisî, *el-Bihar*, c.73,s.158.

5-Âl-i İmran, 3/130

tutma bu toplumun en temel niteliklerindedir. Bir akraba, başka bir akrabasına her türlü yardımı yaptığı gibi, muhtaç ve çaresiz insanlar, toplumun kendilerine yardım edeceğinden, bir yolcu nereye giderse gitsin, herkesin kendisini ağırlayacağından veya hiç olmazsa güler yüzlü davranacağından emindir.

Dengeli bir toplumda insan hakları ve sorumlulukları öylesine iç içedir ki kimse hakkının yenmesinden veya kendisine haksızlık yapılmasından endişe duymamaktadır. İnsanlar birbirine yardım ederken, bunu bir lütf veya ihsan değil, bir vazife ve mükellefiyet olarak kabul etmektedirler.

6- Kardeşlik

Dengeli toplum, fertlerinin birbirlerini kardeş olarak kabul ettiği ve ilişkilerini bu perspektiften temellendirdiği bir toplumdur. Bu ise ancak, Allah'ın merkeze alınarak, O'nun nimet olarak tanımladığı teklif ve tehditlerini içten gelen büyük bir sevgiyle kabullenmeye bağlıdır.¹ Toplumunu oluşturan fertlerin kalpleri bu nimet sayesinde uzlaşacak, **"Kendi nefsi için arzu ettiği şeyi, kardeşi için de isteyecek"** seviyeyi yakalayacaktır. Kardeşlik ve sevgi olmaz ve bunlar ilahî bir emir sayılmazsa toplumdaki fertler, toplumsal bağlarını koparır ve ferdîleşirler. Bundan sonra ferde egoizm hükmetmeye başlar. Egoizmden ayrılıklar doğar ve ayrılıkların sonucu savaşlar patlak verir.

Nitekim Resulullah (s.a.a) buyuruyor:

"Ümmetim birbirini sevdikçe, birbirine hıyanet etmedikçe, emaneti (sahibine) eda ettikçe, haramdan uzaklaştıkça, misafire değer verdikçe, namaz kıldıkça ve zekât verdikçe sürekli hayır üzere olacaktır. Bunu yapmadığı takdirde kıtlığa ve kuraklığa duçar olacaktır."²

Kardeş anlamına gelen îhve kelimesi, sözlükte, talep, maksat anlamlarına gelmektedir. Buna göre kardeşliği, hedefleri aynı, gayeleri aynı olan, bir düşünce etrafında toplanmış insan topluluğu olarak tanımlamak mümkündür. Bu manayı ifade eden diğer bir terim de sadık kelimesidir.

1-Âl-i İmran, 3/104

2-Allame Meclisî, *el-Bihar*, c.75,s.172.

Bu kelime, arkadaşlardan her biri diğerinin içinden geçen istek ve taleplerine kefil olup, kabul eden, kendi aralarında bu derece güven ve itimadın gerçekleştiği organik birlikteliktir. Bir toplum ancak bu derece birbirlerine kenetleyen bir bağla varlığını sürdürebilir ve tek bir beden ve canlı bir ümmet haline gelebilir.¹ Bu hedef ve gönül birlikteliği Kurân-ı Kerim'de değişik ifadelerle anlatılmıştır:

"Siz ey imana ermiş olanlar! Eğer imanınızı kaybederseniz, Allah zaman içinde sizin yerinize o'nun sevdiği ve o'nu seven insanlar geçirecektir; müminlere karşı alçak gönüllü, hakikati inkâr edenlere karşı onurlu; Allah yolunda üstün çaba gösteren ve kendilerini kınayabilecek kimselerin kınamasından korkmayan insanlar: Bu, Allah'ın dilediğine bağışladığı lütfüdür. Allah lütfünde sınırsızdır ve her şeyi bilendir."²

"Muhammed Allah'ın Elçisi'dir ve sadakatle onun yanında olanlar, bütün hakikat inkârcılarına karşı kararlı ve tavizsiz, ama birbirlerine karşı merhamet doludurlar."³

"Gerçek şu ki Allah, yalnızca kendi davası uğrunda, sağlam ve yekpare bir bina gibi, kenetlenmiş saflar halinde savaşanları sever."⁴

7- Sözünde Durmak

Dengeli toplumda söz; ister fert, ister bütün millet tarafından verilsin, başta Allah'a karşı yapılmış taahhütler ve diğer tüm sözleşme, muahede, mütareke ve anlaşmalara daima riayet edilen toplumdur. Zira böyle bir toplum fertlerinin inancına göre, verilen sözlere riayet etmemek, Allah katında büyük bir azap sebebidir.

Böyle bir toplumda insanların, doğru veya uygun olduğunu bilmedikleri bir şey veya kişinin peşinden koşmadıkları, kendi fiil ve sözlerine iyice dikkat ettikleri ve ona göre kendilerine çeki düzen verdikleri görülmektedir. Çünkü ahirette bu insanların kendi gördükleri, duydukları ve gönüllerinde taşıdıkları niyet, fikir ve kararları hakkında Allah'a hesap vereceklerine dair bir inanç bulunmaktadır. Bundan dolayı toplumun haber kaynakları dikkatlice tanzim ederler. Özellikle herkesi ilgilendiren

1-Mekarim Şirazi, *Tefsir-i Numune*, c.8, s.175.

2-Maide, 5/54

3-Feth, 48/29

4-Saff, 61/4

konularda haber kaynakları, fışk niteliği açısından sıkıca tetkik edilmesi bir prensip olarak vardır.¹

8- Takva ve Ahlakî Erdemlere Bağlılık

Sosyal hayat, sahip olunan ahlak anlayışının pratiğe dönüştürülmüş şeklidir. Kişinin yaşadığı sosyal hayat, ahlakının tabii sonucudur. Başka bir ifade ile insanlar bir arada, yan yana yaşamasalardı o en üstün ahlakî kemallerden söz edilemezdi; çünkü ahlak çoğunlukla insanlar arasındaki ilişkilerin rengini belirginleştiren anlayışlar düzenidir. Bundan dolayı temel ahlak anlayışını iki aşırı uç olan ifrat ve tefrit arasında dengeli bir seviyeye çeken Kurân-ı Kerim, böylece tüm beşeri münasebetleri de aynı kritere tabi tutmaktadır. Ahlakî bakımdan son derece çirkin kabul edilen azgınlık/ tuğyan ve her şeye tepeden bakma/kibir, sosyal hayatta dengenin korunması için özellikle dikkat çekilmesi gereken iki önemli husustur.

Bundan dolayı da Hz. Lokman'ın ünlü nasihatleri içerisinde konumuzla ilgili bilhassa şu tespiti dikkat çekicidir:

"(Yersiz) bir gurura kapılarak insanlara üstünlük taslama ve yeryüzünde küstahça gezip durma; unutma ki Allah, böbürlenerek küstahlık yapanları sevmez. Davranışlarında ölçülü ol, sesini yükseltme; çünkü unutma ki, seslerin en çirkinini eşegin sesidir."²

Peygamber evrensel bir ahlak, üstün bir hayat tarzına sahiptir.³ Çünkü o arzu ve heveslerine göre konuşmaz. Bundan dolayı da sapmış (dâl) ve aldatılmış (ğâvî) değildir.⁴ Zira kişi ancak aklını arzularının güdümüne teslim ederse, sapıtır ve dengenin en güzel ifadesi olan adaletten ayrılır. Bundan dolayı iman edenler hevaya uymaktan sakındırılmışlardır.⁵ Gerçekten de arzu ve heveslere tabi olma, Allah'la karşılıklı ilişki ve davranış tarzı anlamındaki hidayetin kalbe yerleşmesine ve kişinin davranışlarına yansıyan bir nitelik olmasına,

1-Hucurat, 49/6

2-Lokman, 31/18-19

3-Kalem, 68/4

4-Necm, 53/2-3

5-Nisa, 4/135

tevhit nurunun kalbi aydınlatmasına engel teşkil etmektedir.¹ Fertlerin dengede bulunmalarının en büyük dayanaklarından birisi olan hesap suurunun unutulmasının perde arkasında da, arzu ve heveslere uyma fiili vardır.²

Vasat ümmet asla hevasına göre hareket etmez ve hiçbir şekilde hevasına uymaz; zira hevâ bir boşluktur. Kişinin her hangi bir iç dayanağa sahip olmamasıdır. Bu durum ise, kişinin her türlü tesire açık olmasını, rüzgârın esişine göre vaziyet almasını doğurur. Şahsiyetsiz, hale getirir. İşte bu tablo, dengesizliğe iten en müsait bir atmosferdir. Resulullah (s.a.a), mübarek yanağında izi kalan hasırın üzerinde yatarken yanına gelen Enes'e şöyle buyurmuştur:

"Yanında başka biri var mı? Ben, "Hayır" deyince şöyle buyurdu: "Bil ki ecelim yaklaşmış; Allah'ı görmeye ve benden önceki peygamber kardeşlerimi görmeye olan iştiyakım çoğalmıştır. Hiç bir şeyi ölüm kadar sevmiyorum. Mümin Allah'ı görmekten başka bir şey ile huzur bulmaz." Daha sonra ağladı. Ben, "Neden ağlıyorsun?" deyince şöyle buyurdu: "Benden sonra ümmetimin başıma nelerin geleceğini bildiğim halde nasıl ağlamayayım!" Ben, "Ey Resulullah! Senden sonra ümmetinin başına neler gelecektir?" diye sorunca şöyle buyurdu: "Çeşit çeşit istekler, akrabalık bağlarını kesmek; mal ve üstünlüğü sevmek, bidat çıkarmak."³ Nefsanî heveslerden dolayı sapmak, mide ve tenasül organının şehvetlerine uymak ve kendini beğenmek."⁴

İşte bu özelliklere sahip, şahsiyetsiz, dünyevi istek ve arzulara dalmış bir fert ve onlardan oluşmuş toplumlar, her türlü zulmü işleyebilir, haksızlık yapabilir. Nitekim Kabil'in, kardeşi Habil'i öldürmesi, "nefsinin kardeşini öldürmesini kendisine hoş, bir şekilde, itaat olarak göstermesinin"⁵ sonucudur. Hâlbuki buna mukabil Habil'in, cana kıymak gibi böylesine azim bir cinayete karşı çıkarken temel dayanağı, "ben bütün âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım" anlayışı olmuştur.

İnsan ilahi açıklamalara sahip olduktan sonra da, eğer yine doyumsuz

1-Allame Tabatabaî, *el-Mizan fi Tefsiri'l-Kuran*, c.7, s.114.

2-Sad, 38/26

3-Mirza Hüseyin Nuri Tebersî, *Müstedriku'l-Vesail*, c.12, s.64.

4-Celalettin Suyutî, *ed-Dürri'l-Mensur*, c.3, s.403

5-Maide, 5/30

arzularının esiri olarak dünyevileşirse ve ahlaki erdemlerden uzak kalırsa, her halükarda özünde yerleşik ilahi dengeyi tek taraflı olarak bozacaktır. Bu mukadder bir sondur.¹Bu durum, her zaman ve her yerde genel-geçer bir kuraldır. Hevâya tabi olmanın getirdiği yıkım ve düşüş, sadece arzularının rüzgârına kapılmış kişinin kendisini alakadar eden bir görüntü sergilemekle kalmaz, aksine etrafını, çevresini de aynı yıkıma maruz bırakır.²

Kuran'ın ahlakıyla ahlaklanan, Peygamber ve masumların göstermiş ahlaki çizgide ilerleyen dengeli toplumda açık veya gizli utanç verici tüm davranışlardan, özellikle de zina gibi fiillerden kaçınıldığı anlaşılmaktadır. Çünkü zina, kadın erkek ilişkilerinin en yanlış şeklidir. Bundan dolayı zina, sadece yasaklanmamalı, ayrıca kadın ve erkekleri buna sürüklenmelerine imkân hazırlayan bütün sebepleri ortadan kaldırılmalıdır. Bununla birlikte ahlaki değerler canlı tutulmalı ve sürekli nefis tezkiyesine ehemmiyet verilmeli, zira bilinmelidir ki, Allah insanla kalbinin meyilleri arasına müdahale etmektedir.³ Allah'la irtibat o denli olmalı ki, insan, şeytandan güç alan herhangi bir kışkırtı ve vesvese kendisine arız olunca, hemen Allah'a sığınmalı, ona iltica etmelidir.⁴

Şu hususa da işaret etmek gerekir ki, şeytani dürtü insanı tuzağa düşürmek için olağan üstü çaba sarf etmesine rağmen,⁵ takva ve irade sahibi insanlara karşı daima mağlup olacaktır.⁶ Çünkü takva ve güçlü irade, insanı her türlü kötülüğe olan teşviklere rağmen, yaratılış düzenini koruyan sağlam birer kalkandır.

Takva duygusu öylesine koruyucu bir kalkandır ki; o kalkanla kişi kendisini hem nefisine, hem rabbine ve hem de diğer insan ve varlıklardan oluşan topluma karşı zulmetmemek ve zulmedilmemek üzere korur. Sözgelimi Nisa suresi içerik itibariyle; insanın diğer insanlarla özellikle yakın akraba arasındaki ilişkilerine daha fazla temas etmektedir. Yetimler, yetim hakları, evlenme ve karı-kocanın birbirlerine karşı vazifeleri, kadın hakları, zayıfların hukuku, miras hukuku gibi

1-Âraf, 7/175-176

2-Taha, 20/16

3-Enfal, 8/24

4-Âraf, 7/200; Fussilet, 41/36

5-Âraf, 7/17

6-Nahl, 16/99; İsrâ, 17/65

sosyal içerikli konular ağırlıktadır. Bundan dolayı Merhum Tabersî'nin de dediği gibi; sure daha başlarken "ey insanlar! Rabbinize karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun (takva)" diye başlıyor ve müteaddit defalar bu emir tekrarlanıyor. Emir ve nehiyeler arasına serpiştirilen bu emir bize takvanın insanın iç dünyasına yerleştirilmesi gereken bir kontrol mekanizması olduğunu hatırlatıyor.

Nitekim Hz. Âdem'in iki oğlundan biri olan Habil, Kabil'in kendisini öldürmek istemesine karşılık, "beni öldürmek için el uzatsan bile, ben öldürmek için sana el uzatmayacağım:

"Ben bütün âlemlerin Rabbi Allah'tan korkarım" demişti.¹ Anlaşıyor ki, Habil'in haksız yere adam öldürmek gibi azim bir suçu işlemesine mani olan, onun içinde barındırdığı Allah'a olan derin saygıdır.

Dolayısıyla takva; bir sığınağa girmek, her türlü tehlikeye karşı korunmak için bir elbise gibidir. Bundan dolayı, zırh mesabesinde olan takva elbisesini korumaya çalışmak kadar, dışarıdan bu elbisenin parçalanışına yönelik tehditlere karşı da uyanık ve titiz davranmak gerekir. Gerçekten de bu elbise çok hayırlıdır;² zira ona bürünen ve böylece ıslah çizgisi üzerinde hayatını sürdürenlere korku olmadığı gibi, üzüntü de yoktur.³ Çünkü takvası sebebiyle insan furkanı elde eder.⁴ Bir anlamı da sabah olan Furkan, aydınlığı sayesinde, çıkış yolları bulma imkânını ortaya koyar. Furkan'ın işaret ettiği yollar, Allah'ın ışığında yürünmesi için yarattığı bir nurdur.⁵ Fert bazında böyle olmakla beraber, toplum olarak da takva zırhına bürünmek, yerin ve göğün bereketlerinin açılmasını sağlamaktadır.⁶

9- Her Konuda Aşırıya Kaçmaktan (Guluv) Sakınmak

Guluv; sınırı aşmak, hadde tecavüz etmek, kabarmak, galeyana gelmek, taşkınlaşmak gibi anlamlara gelmektedir. Fiyatların yükselmesi galâ, tencerenin kaynayıp taşması galeyân kelimeleriyle ifade edilir.⁷

1-Maide, 5/28

2-Âraf, 7/26

3-Âraf, 7/35

4-Enfal, 8/29

5-Hadid, 57/28

6-Âraf, 7/96

7-Ragıp el-İsfahânî, *el-Müfredat fi Garîbu'l-Kur'ân*, s.365.

Kelime Kurân-ı Kerim'de, cehennemın kabarması anlamında¹ kullanıldığı gibi, Allah'ın belirlediği sınırları aşmak anlamında da² kullanılmaktadır.

Bu sözcük bir davranış tarzı olarak değerlendirildiğın de, dengenin iki tarafından birisi olan ifrat boyutunu, hak ettiğinden fazlasını vermek, eşyanın bizzat bulunduğu çizginin üzerine çıkmak yönünün anlatımında kullanıldığını görülür. Bu açıdan bakıldığında, aşırı tutumun hangi alanda olursa olsun, en meşru eylemleri bile gayr-i meşru hale çevirebilecek nitelikte olduğu görülebilir.

Aşırılıklardan sakınma, dengeli davranışın asgarî şartlarındanır. Hayatın hiçbir safhasında aşırılığın yeri olmamalıdır. Aşırılıkların bulunduğu yerde, problemlerin de olması çok doğaldır. Davranışların etki-tepki haline dönüşmesi o atmosferi yaşanmaz hale getirir. Bu anlamda Rabbimiz, müşriklerin taptıklarına kötü söz söylemekten inananları men etmiştir.

"Onların Allah'tan başka yalvarıp sığındıkları (varlıklar)a sövmeyin ki onlar da kin ve cehaletten dolayı Allah'a sövmesinler: Zira biz her topluma kendi yaptıklarını güzel gösterdik. (Ama) zamanı geldiğinde onlar Rablerine döneceklerdir: O zaman Allah onlara bütün yaptıklarını (en doğru şekilde) anlatacaktır."

Sonuçta, başkalarının inançlarına yönelik aşırı, dengesiz ve orta yoldan sapmış bir eleştiri, çoğu zaman düşmanca bir psikolojik tepki doğurur.

Dengeli ümmet başkalarının inançlarına saygı gösterip, inkârda aşırıya kaçmadığı gibi kendi inançlarında da asla aşırıya kaçmaz. Örneğın, sevgi insanın aslı mayasıdır. İnsanın tabii tekâmülü hem sevmesi ve hem de sevilmesiyle gerçekleşir. Bundan dolayı sevgi fitrî bir özelliktir. Ancak severken, sevginin durması gereken bir sınırı vardır. Eğer bu sınır aşılrırsa bir başkasının sınırına tecavüz edilir ki, işte bu bir yandan ifrat, diğer yandan da zulümdür.

Kuran-ı Kerim, sevgide aşırılığın, ne büyük sıkıntılar, sapmalar doğurduğunu çeşitli vesilelerle anlatmaktadır. Bu tutum, bazen sadece sevgi, bazen aşırı saygı ve perestiş yoluyla gerçekleşmektedir. Hatta diğer

1-Duhan, 44/45,46

2-Nisa, 4/171; Maide, 5/77

taraftan, ifrat derecesinde aşırı derecede sevilerek adeta ilahlaştırılan şahsiyetler, kendilerine bu tür yaklaşımların olmasından hoşlanmayan, Allah katında makbul insanlar da olabilirler. Örneğin, Hıristiyanların Hz. İsa ile Meryem'i,¹ Yahudilerin Üzeyir'i², ayrıca bu iki din mensuplarının kendi din adamlarını³, bir rivayete göre, Nuh suresi 23.ayetinde adları sıralanan putların da, Hz. Âdem'in salih çocukları iken kavimleri tarafından aşırı tazime hedef olmaları, aşırı ve haksız sevginin, dengenin bozulması noktasında ulaşabileceği boyutları göstermektedir.

1-Maide, 5/116

2-Tevbe, 9/30

3-Tevbe, 9/31